

ביאורים

היום נתעסק בשאלת יסוד באמונה, שהיא הבסיס לעבודת ה': שאלת מקומה של הבחירה. שאלה זו יסודית עד כדי כך, שהנפש קוראת לו "הגדול שבמדעים".

מצד אחד, מפורש בתורה עניין בריאת ה' את העולם, והשגחת ה' המתמדת על כל מה שקורה. אין שום כוח שיכול לפעול מעצמו, את הכל הקב"ה ברא, מקיים ומנהיג, והוא קובע וגוזר כל מה שיקרה עם כל יצור בעולם. השם "אלוהים" פירושו שהקב"ה הוא בעל הכוחות כולם [שולחן ערוך אורח חיים ה, א], ואין שום כוח בעולם חוץ ממנו. עניין זה הוא עקרוני כל כך, כי אין סופיותו של הקב"ה, כמו שאנו אומרים: "בלי ראשית בלי תכלית" [מתוך הפיוט אדון עולם], מכריח את ההבנה הזאת שאין שום כוח מבלעדיו, כי אם יש כוח כזה - זה מוכיח שיש כביכול מוגבלות לבורא, שלא הכל ביכולתו.

אם כך, הפסוקים המדברים על שחר ועונש אינם מובנים. איך שייך שיהיה אדם צדיק ויהיה אדם רשע? הרי הכל מוכתב מלמעלה, והצדיק הוא כזה כי בשמיים עשו אותו כזה, והרשע מרשיע כי כך נגזר עליו, ואיך אפשר לתת שכר לצדיק ועונש לרשע?

אך הבחירה היא דבר הכרחי. היא תכלית הבריאה. הקב"ה ברא אותנו כדי שנידבק בדרכיו, שנבחר בטוב ועל ידי כך נזכה לטוב ה'.

ואם נאמר שהכל באמת בידי שמיים חוץ מבחירתו של האדם, כמו שאכן חז"ל אמרו: "הכל בידי שמיים, חוץ מיראת שמיים" [ברכות לג, ב], אם כן יש כוח בבריאה שהוא כביכול אינו בשליטת הקב"ה, וזה כבר אמרנו שלא ייתכן.

הרחבות

• כיצד מבררים עניינים עמוקים באמונה

רפאני האל ממנו על ידיך. רבנו בחיי עוסק בשאלת הידיעה והבחירה, וכפי העולה מדבריו עניין זה מטריד את מנוחתה של 'הנפש', והיא מחפשת מענה אצל 'השכל'. כדרכו של רבנו בחיי נהגו ראשונים רבים, שביקשו מענה פילוסופי לשאלה זו. לעומת זאת הרב קוק מסביר שבדרך שכזו לא ניתן להגיע להשגה שלימה של מורכבות ההנהגה האלוהית. תפיסתו של השכל באלוהות היא חיצונית וגסה, ומשום כך הוא אינו יכול להשיג את האופן שבו החוקים האלוהיים משתלבים אלו עם אלו. השכל מסוגל להשיג את ההכרח שבידיעה ואת ההכרח שבבחירה, אך אינו מסוגל להשיג את השילוב ביניהם: "הפילוסופי שהשיג את החוק המוסרי הכללי של העולם וזהו כל יסוד ידיעת האלוהות אצלה, לא יכלה לבוא עד העומק הפרטי, איך כל האיכות והכמות המוסרית שבנפש האדם היא מופיעה מהחוק העליון הזה... וחופש הרצון והבחירה וצדדי החיוב וההכרח שיש בזה, בין באדם בין בעולם, כולם אחוזים בכונניות (בסדר והתאמה) נפלאות, שהן הולכות ומתגלות לפרטיהם ופרטי פרטיהם בסוד ד' ליראיו" [אורות הקודש, מוסר הקודש טז]. את המענה לשאלות העמוקות, מוצא הרב קוק אצל "צדיקים כבירי כוח", הקשורים באורח חייהם ובפנימיות נפשם לאלוהים, ומתוך כך משיגים הם בציור נפשם את האופן שבו הוא פועל ומתגלה בעולם. (ראה גם הרחבה - יום כ"ט אב)

פרק שמיני

אמרה הנפש: התעסקת ברפואתי, והעלית ארוכותי, והוכחתני, והגדלת והשקפת באורך על רפואתי, וגלית חשכת האולת מעלי. אלא שגשאר עלי עדין ממפסדי עבודת האלהים ענין אחד, אם תרפאני ממדוהו ותסיר ממני דאגתו, אנצל מן הגדול שבמדעים, ואהיה קרובה לרפואה מפל נגעי.

אמר השכל: ומה הוא הענין שהוא אצלך פאשר זכרת?

אמרה הנפש: מה שמצאתי בספרים מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ, שהכל לאלהים בכל מה שברא מקופא° וצומח וחי ומדבר°, כמו שכתוב (תהלים קלה, ו): "כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ", ואמר (שמואל א ב, ו): "יי מקיט ומחיה מוריד שאול ויעל, יי מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם", ואמר (איכה ג, לו): "מי זה אמר ותהי יי לא צוה°, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב°, ואמר (ישעיה מה, ז): "יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע", ואמר (תהלים קכז, א): "אם יי לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם יי לא ישמר עיר שוא שקד שומר", ואמר (תהלים קכז, ב): "שוא לכם משכמי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים פן יתן לידידו שנא°, והרבה ממה שדומה לזה, מה שיורה כלו, כי האדם ושאר החיים הכינם הבורא לזיון° העולם הזה, ואם יניעם°, יגועו ברשותו ונחו ויכלתו, ואם יניחם, ינחמו ממעשיהם, כמו שכתוב (איוב לד, ט): "והוא ישקיט° ומי ירשיע°, ואמר (תהלים קד, ט): "תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם° יגועון ואל עפרם ישובו". וכל דברי הראשונים בכל ספר מודים על הענין הזה מבלי מחלוקת בו.

ונמצא בספר התורה מה שחולק עליו, מה שמוזרה כי המעשים הנראים מן האדם נתונים ברשותו, והוא בוחר בהם בחפצו, והם הווים ברצונו ובחירתו, ועל כן התחייב בגמול ובענש על העבודה ועל העברה, והוא מה שאמר הכתוב (דברים ל, ט): "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע", ואמר (דברים ל, ט): "ובחרת בחיים", ואמר (מלאכי א, ט): "מיצדכם היתה זאת", ואמר (איוב לד, יא): "כי פעל אדם ישלם לו", ואמר (משלי יט, א): "אולת אדם תסלף דרכו". וכל מה שיש בספרנו מתורה ומצוות° ומוסר מורה על ברור הענין הזה, וכן מה שיש בו מגמול העבודה וענש העברה, הכל מורה כי מעשי האדם מנחים אליו°, וכי כבוד האלהים נקי מטובתו ורעתו° וצדקותיו ומעוותיו.

והענין אצלי קשה, והפיק° בין שני הענינים קשה מאד, ואם יש רפואה למדוה הזה, רפאני האל ממנו על ידיך.

ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ - ה' שליט בכל הנעשה בעולם, והוא גוזר על המאורעות כפי רצונו. מקופא - דומם. ומדבר - בני אדם. יי לא צוה - בתמיהה. לא תצא הרעות והטוב - בתמיהה. פן יתן לידידו שנא - יתן ה' פרנסה למי שעוסק בתורה ומדיד (ידידו) שינה מעיניו. לזיון - למלא ולישב את העולם. יניעם - מלשון תנועה. והוא ישקיט - ה' גוזר שינוח ויקוט. ומי ירשיע - מי ביכולתו להניע. תוסף רוחם - תאסוף את רוחם במיתתם. מתורה ומצוות - עצם הציווי מלמד שיש לאדם בחירה חופשית במעשיו. מנחים אליו - מסורים לאדם עצמו. נקי מטובתו ורעתו - ה' לא מכריח וקובע את מעשי האדם הטובים והרעים. והפיק - למצוא ישוב לסתירה.

הגורם לכל החולאים

הכל בידי שמיים